

פתח דבר

בת ארבע-עשרה הייתי, כשישבתי בחדרו של סבי – הרב יהושע קניאל זצ"ל – ולקחתי ממדף הספרים ספר של הרב קוק, נחושה בדעתי כי יכול אוכל להן, למילים הקשות ולרעיונות הסבוכים. סבא היה תלמידו של הרב קוק ונשלח מטעמו לכהן בתפקיד רבה הראשי של העיר חיפה. ספרי הרב קוק שהציצו ממדפי הספרים בחדרו זימנו לי את המפגש הראשון עם דמותו ותורתו של הראי"ה. כמו רבים אחרים נשביתי בקסמם ובאורם של המילים והרעיונות. לאורך השנים הבאות לבש המפגש עם תורתו של הראי"ה פנים שונים, ונשא עמו משמעויות מתחלפות. ספר זה, שמבוסס על עבודת המחקר שלי, מגולל את הפנים החדשים שנגלו לי בדמותו של הרב קוק.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935) עלה לארץ ב-1904 לכהן כרבה של יפו והמושבות. ביפו, ערש היישוב החדש, הוא פגש בחלוצים ובפועלים שהפנו עורף למסורת בלהט עולמם האידאולוגי החברתי והציוני. למרות כאבו על עזיבתם את הדת נודע הרב קוק ביחסו החם כלפי החלוצים בארץ ישראל. בכתיבתו הגלויה הוא התמודד עם הסתירות הקשות שהציבה המציאות לפתחו. הגותו המקיפה הצליחה להכיל בתוכה באופן דיאלקטי את הסתירות במציאות, ולהראות כיצד דווקא החילון והכפירה עתידים לקדם את מהלך הגאולה הניצבת בפתח. ייחודה וחשיבותה של הגותו הוקנו לה בזכות אופן ההתמודדות שלו עם החילון והציונות – שתי התמורות המרכזיות בחיי העם היהודי שחברו יחדיו במפנה המאות התשע-עשרה והעשרים. התמודדותו המקורית עם החילון והמודרנה ויחסו לציונות הקנו להגותו את הרלוונטיות המתמשכת שלה לאורך שנות דור. אולם לצד פועלו הידוע והגותו הגלויה של הרב קוק, היו בעולמו היבטים נוספים, מוכרים פחות.

הספר חושף את המעיינות התת-קרקעיים שרחשו מתחת לפני השטח והזינו את פועלו ויצירתו הגלויים של הרב קוק. מוצע כאן סיפור חדש על דמותו, עולמו ומניעיו של הרב קוק, ובמרכזו עומדת תפיסתו העצמית של הרב קוק כצדיק הדור. המעיינות שרחשו מתחת לפני השטח הם החוויה הדתית והמיסטית שלו – היסוד המיסטי מתגלה כגרעין

הנסתר שהניע והזין את כתיבתו, את חוויותיו ואת פעילותו הציבורית והגלויה של הרב קוק. הסיפור החדש זורע אור חדש על יחסו של הרב קוק לחילוניים; על יחסיו עם אנשי העלייה השנייה; על מנהיגותו ועל הגותו.

דמותו החדשה של הרב המצטיירת כאן מעוררת תהיות ושאלות. השאלות נוגעות הן לדמות והן להשלכותיה של התמונה החדשה על הציבור החי לאור משנתו. השאלות והתהיות ליוו את תהליך הכתיבה שלי וקצתן מועלות ונדרונות במסת הסיום. אמנם ככל שהעמקתי חקר, כן לבשה התייחסותי לדמות הנחשפת גוונים נוספים. לצד הלבטים וההסתייגויות, לא היה אפשר שלא להרגיש התפעמות ופליאה מול עולמו הפנימי של הרב קוק ומול עצמת החוויה הדתית שלו. הנכנס אל חדריו הפנימיים של הרב קוק נכבש בקסמו של המיזוג המופלא של להט דתי יחד עם עדינות הנפש; ושל הרגשת האותנטיות והכנות שמשרים תיאורי עולמו הפנימי. כך באשר לחוויה הדתית והמיסטית שלו וכך באשר לתפיסתו העצמית כצדיק הדור: דומה כי גם מי שהמושג "צדיק" במובנו המיסטי זר לעולמו, אינו יכול שלא להתפעם מול תעצומות הנפש ומול מסירותו של הרב קוק למען מה שנתפס בעיניו כמשימה דחופה בעלת חשיבות עליונה בצומת היסטורי ייחודי בתולדות האומה.

הקורא בספר זה ינדרוד קרוב לוודאי אף הוא בין תגובות סותרות לתפיסה הנחשפת בו. אני מקווה שגם המצטרפים אל התהיות והלבטים שעוררה אצלי התפיסה החדשה, יצליחו להצטרף גם אל ההתפעמות מול תעצומות הנפש, מול הכיסופים, הערגה והרגש הדתי הבווער ואיננו אופל.

יסודו של הספר בחיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה שהתחלתי בכתיבתו במסגרת לימודי באוניברסיטה העברית בירושלים, והשלמתי אותו בעזרת תכנית "מלגות הנשיא לדוקטורנטים מצטיינים" של אוניברסיטת בר-אילן. תודתי לנשיא אוניברסיטת בר-אילן, הפרופ' משה קוה, וכן למר שטיינברג ולגברת שטיינברג על המלגה שאפשרה לי להתפנות למחקר זה.

העבודה נכתבה בהנחייתן של הפרופ' תמר רוס מאוניברסיטת בר-אילן ושל הפרופ' חביבה פדיה מאוניברסיטת בן-גוריון, ואני מודה לשתייהן: לפרופ' תמר רוס, היודעת להציב לפני תלמידיה אתגר של מצוינות ושלמות, ועם זאת קשובה לגבולות ולמגבלות; ולפרופ' חביבה פדיה שייחדה לי שעות ארוכות מזמנה. המעיין המקורי הנובע ביצירתה של פדיה השקה והנביע ממימיו רעיונות שעלו בעבודה זו.

תודה גם למורי, הפרופ' משה אידל, אשר ליווה בעצה טובה את צעדי הראשונים במחקר שלפנינו. תודה ואיחולי בריאות למורי פרופ' אביעזר רביצקי שליווה גם הוא את צעדי הראשונים במחקר והספיק לקרוא את כתב היד של חיבור זה טרם פציעתו הקשה. רעיונותיו ומחקריו על הרב קוק הם נדבך חשוב בחקר הגותו, ויש בהם כדי לעורר ולהתסיס גם שיח ביקורתי על ההשלכות הציבוריות והפוליטיות של תורת הראי"ה.

תודה להוצאת הספרים של אוניברסיטת בר-אילן, למפיקה ענת גל ולעורכת הלשונית רותי שמעוני.

תודה לאמי, צפורה קניאל, אשה אוהבת דעת, שפתחה עבורי צוהר ראשון אל היכלי הדעת וההגות. יהי רצון שתזכה לאריכות ימים מתוך בריאות טובה, יחד עם חמי וחמותי, ראובן וחנה שרלו.

תודה לאישי, הרב יובל, על שותפות ארוכת שנים במחשבות חובקות עולם לצד סיוע בזוטות, ולבסוף, תודה לשבעת ילדיי, לחתני, לכלותיי ונכדיי שהשעות המושקעות בין דפי הספר נלקחו מאוצר המונחל להם.

